

להתוודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

בבא מציעא דף מה

דיני מטבע בקנין חליפין

בבא מציעא דף מ"ה: איתמר, רב ולוי, חד אמר, מטבע נעשה חליפין. וחד אמר, אין מטבע נעשה חליפין. אמר רב פפא, מאי טעמא דמאן דאמר אין מטבע נעשה חליפין, משום דדעתיה אצורתא, וצורתא עבידא דבטלא וכו'. אמר רב פפא, אפילו למאן דאמר אין מטבע נעשה חליפין, מיעבד הוא דלא עביד חליפין, אקנויי מיקנו בחליפין, מידי דהוה אפירא לרב נחמן, פירא לרב נחמן לאו אף על גב דאינהו לא עבדי חליפין, אקנויי מקנו בחליפין, טבעא נמי לא שניא וכו'. מיתיבי, היה עומד בגורן ואין בידו מעות וכו', אלא לאו שמע מינה אין מטבע נקנה בחליפין, שמע מינה.

- א -

מטבע נחשב אין גופו ממון ולכן אינו נעשה חליפין ואינו נקנה בחליפין

מטבע נקנה בחליפין, הטעם הוא משום דמטבע אין גופו ממון, ומטעם זה אינו נעשה חליפין וגם אינו נקנה בחליפין.

אמנם במחנה אפרים דיני קנין חליפין סי' ג' כתב דרש"י סובר דדבר שאינו מסוים כשם שאינו נעשה חליפין כך אינו נקנה בחליפין, ולכן בין מה שאין מטבע נעשה חליפין ובין מה שמטבע אינו נקנה בחליפין הוא משום שהוא דבר שאינו מסוים. והוא מביא כן בשם שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף ק"ד דדבר שאינו מסוים כמו חצי אגוז או חצי רימון אינו נקנה בקנין חליפין. ובספר אמרי מהרש"ח תמה על הפוסקים שלא הביאו הלכה זו דדבר שאינו מסוים אינו נקנה בחליפין, שהרי מדברי רש"י נמצא דדבר שאינו מסוים אינו נקנה בחליפין.

והנה בענין זה דמטבע אין נעשה חליפין ואין נקנה בחליפין משום שדעתו על הצורה, הרמב"ם בפירושו המשנה בפרק א' דקידושין משנה ו' כתב דכיון דהטעם הוא משום דדעתיה אצורתא, לפיכך אם לקח מטבע בלי לדעת משקלו ומנינו, ונתבררה דעתו שאינו לוקחו מפני שהוא מטבע, אלא הוא רואה את המטבע כאלו הוא לשון של זהב או עשת של כסף, בזה ודאי שיש חליפין גם במטבע. וכן כתב הר"ע מברטנורא שם.

אמנם בתוספות יום טוב שם מתקשה בזה, שהרי אפשר שאע"פ שלא שקל ולא מנה, עם כל זה עיקר דעתו הוא על הצורה, אלא שאינו חושש כמה הם. וכתב דכן מוכח מדברי הגמ' להלן דף מ"ז. שאמרו דבאומר 'מכור לי באלו' קנה דוקא בתורת דמים ואינו קונה לא בתורת חליפין משום דאין מטבע נעשה חליפין, אע"ג שאינו מדייק על הצורה.

כיוצא בזה, בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ב סי' ל"ב (ד"ה אך, לענ"ד) כתב דמה שאין מטבע נעשה חליפין אמור אפילו אם מתנה בפירוש שמקנה המטלטלין בעד עצם המטבע ולא בעד הצורה, כי מה שאמרו דמטבע אינו נעשה חליפין מפני שדעתו על הצורה, אין הכוונה שאדם זה דעתו בהקנתו על הצורה וצורה עבידא דבטלא, אלא הכוונה הוא דכיון שעיקרה של מטבע אצל רוב בני אדם היא הצורה שבה, לפיכך מסתבר דמטבע אינו בכלל 'נעלו' האמור בחליפין, וממילא אין מועיל מה שאיש זה מתנה לקנות במטבע על ידי שאין דעתו על הצורה, כי מטבע אינו בכלל נעלו.

והוא מוכיח כן ממה שהקשו בגמ' למאן דאמר דאין מטבע נעשה חליפין ממה ששנינו במשנה דזהב קונה את הכסף, הרי דמטבע נעשה חליפין, והוצרכו לומר 'תני זהב מחייב את הכסף' והיינו דלא מיירי בתורת חליפין

כיון דצורה עשוי להיבטל נחשב כדבר שאינו מסוים / דבר שאינו מסוים אם נקנה בחליפין / נתן לו כמה מטבעות כאחד ומוכח שאין דעתו על הצורה / מתנה בפירוש שאין דעתו על הצורה / מטבע אינו דומה לנעלו

- רש"י, רמב"ן, מחנה אפרים, רמב"ם, תו"ט, מהר"ש ענגיל, מעייני החכמה -

א. כפי האמור, הטעם שאין מטבע נעשה חליפין הוא משום דדעתיה אצורתא, וצורתא עבידא דבטלא. והנה בתחילה אמר רב פפא דטעם זה מועיל לומר שאין מטבע נעשה חליפין, ואין טעם זה מועיל לומר שלכן לא יהא מטבע נקנה בחליפין, כי כן מצינו לגבי פרי שאינו נעשין חליפין ועם כל זה הם נקנין בחליפין. אבל למסקנא אמר רב פפא דהוא הדין שאין מטבע נקנה בחליפין. וכן כתב הרמב"ם בפרק ו' מהלכות מכירה הלכה א' דהמטבע אין קונין בו וגם אין המטבע נקנה בחליפין. וכן כתב בטור ובשו"ע חו"מ סי' ר"ג סעיף א'.

והנה במה שאמרו דאין מטבע נעשה חליפין משום ד'דעתיה אצורתא וצורתא עבידא דבטלא' נאמרו כמה דרכים מהו הגרעון במה ש'דעתיה אצורתא וצורתא עבידא דבטלא' שלכן לא יהא חליפין נוהג במטבע.

רש"י (ד"ה משום) מפרש דזה משום דבחליפין צריך שיהא דבר מסוים ושלם, כדאי' להלן דף מ"ז. דמקרא ד'נעלו' נתמעט דחליפין צריך שיהא בדבר שהוא דומה לנעל שהוא דבר מסוים ושלם, לאפוקי דבר שאינו מסוים ושלם שאין מועיל לעשות בו קנין חליפין, והכי נמי מטבע ש'דעתיה אצורתא וצורתא עבידא דבטלא' נחשב דבר שאינו מסוים ושלם.

אמנם בחידושי הרמב"ן (ד"ה והא) מקשה שהרי אם הוא מטעם זה דכיון דעבידי דבטלה אינו דבר מסוים ושלם, יתפרש רק מה שאין מטבע נעשה חליפין, כי חליפין צריך להיות נעשה בכלי מסוים ושלם, אבל עדיין לא יתפרש מדוע אין מטבע נקנה בחליפין, שהרי דבר שאינו מסוים ושלם נקנה גם כן בקנין חליפין.

ולכן כתב דהגרעון שיש במטבע במה ד'צורתא עבידא דבטלא' הוא משום דכיון דעבידי דבטלא נחשב דבר שאין גופו ממון, ודבר שאין גופו ממון אינו נעשה חליפין, וגם אינו נקנה בחליפין.

ובביאור דעת רש"י, בדברי הרמב"ן שם משמע דרש"י כתב טעם זה דוקא לפי מה דס"ד מעיקרא דמטבע נקנה בחליפין, ולכן פירש רש"י דמה שאין מטבע נעשה חליפין הוא משום שהוא דבר שאינו מסוים, ולכן שפיר נקנה בחליפין, כי דבר שאינו מסוים נקנה בחליפין. אבל למסקנא דאין

משום דדעתו על הצורה, אין הכוונה דאיש זה שמקבל מטבע בחליפין דעתו להקנות בעד קנין הצורה של המטבע, שהרי כל עיקר של קנין חליפין הוא בדרך 'קני על מנת להקנות' דהיינו שאינו קונה הסודר כי אם לצורך הקנין בלבד, ומיד אחרי הקנין צריך להחזר הסודר, ומהיכי תיתי שדעתו להקנות בעד קבלת הצורה. ועל כרחק דמה שאמרו דדעתו על הצורה היינו דאצל סתם בני אדם עיקר המטבע היא הצורה, ולכן אין מטבע בכלל נעלו.

אלא בתורת דמים, ואם נאמר דמועיל התנאה לקנות במטבע כשאומר שאין דעתו על הצורה, מדוע הוצרכו לשנות ולומר 'תני זההב מחיב', הרי אפשר להעמיד המשנה בהתנה לקנות במטבע כי אין דעתו על הצורה, ועל כרחק דכיון שרוב בני אדם דעתן על הצורה אין מטבע בכלל 'נעלו'.

וכבר כתב בספר מעייני החכמה דמה שאמרו דמטבע אין נעשה חליפין

- ב -

שטרות אין נקנין בחליפין משום דאין גופן ממון

והעלה דכן עיקר שגם שטר זה אינו נקנה בחליפין, דלא כדברי הרמ"א.

אכן בתומים שם סק"א וסק"ט העלה דהעיקר כדעת הרמ"א דשטר כזה נקנה בחליפין, וכתב דמה שכתבו התוס' והשו"ע דאין שטר נקנה בחליפין אמור דוקא בשטר שהלוה התחייב כלפי מלוה זה, ועכשיו בא המלוה להקנותו ללוקח, וצריך כתיבה ומסירה להקנות החוב, בזה אמרו דצריך דוקא מסירת השטר חוב, ואין מועיל חליפין במקום מסירה, כי אותיות נחשב אין גופו ממון, ואין מועיל חליפין להקנות החוב.

אבל בשטר שנשתעבד מתחילה לכל מי שמוציאו, הרי כשמקנה המלוה ללוקח את השטר אינו צריך להקנות לו את החוב, שהרי המלוה נשתעבד כבר מתחילה לאותו שמוציא נגדו את השטר, כי מטעם זה אפילו להסוברים דמכירת שטרות מועיל רק מדרבנן מכירת שטר זה חל מן התורה, ולפיכך מועיל בו קנין חליפין, כי שטר זה נחשב כמטלטלין בעלמא שנקנין בחליפין. והיינו דהקנתו מתייחס על עצם הנייר בלבד, כי גדר שטר שכתוב בו שמשעבד לכל מי שמוציא שטר זה, היינו דלאיש שיוציא שטר זה כבר נשתעבד מתחילה, ואין צריך אלא הקנתו הנייר עצמו, והרי הוא גופו ממון.

אמנם בנחל יצחק שם סק"ד העלה דהעיקר כדעת הש"ך דגם שטר שנכתב לכל מי שמוציאו נחשב אין גופו ממון ואינו נקנה בחליפין, שהרי הראשונים בסוגיין מפרשים דמה שאין מטבע נקנה בחליפין הוא משום דאין גופו ממון, ודומה לאותיות שאין נקנה בחליפין. הרי דאפילו מטבע נחשב אין גופו ממון, ואם כן כל שכן דשטר שכתוב בו שמשעבד לכל מי שמוציאו שלא יחשב גופו ממון יותר ממטבע, כי מה אם מטבע העובר לסוחר לכל אחד נחשב אין גופו ממון, כל שכן דשטר שנכתב לכל המוציאו יחשב אין גופו ממון. א

מכירת שטרות חל על ידי כתיבת שטר קנין ומסירת שטר חוב, ואין מועיל קנין חליפין במקום מסירת השטר חוב / שטר שכתוב בו שהוא משתעבד לכל מי שמוציאו אם נחשב גופו ממון

- תוס', שו"ע, רמ"א בשם תה"ד, ש"ך, תומים, נחל יצחק -

ב. בתוס' בבבא בתרא דף ע"ז. (רד"ה אמר) כתבו בשם רב יהודאי גאון לגבי מה שאמרו שם דמכירת שטרות חל על ידי כתיבה ומסירה, דהיינו שיכתוב המוכר שטר קנין על הקנות השטר חוב, ומלבד זה ימסור המוכר ללוקח את השטר חוב לידו, וכתב דשטר אינו נקנה בקנין חליפין. והיינו דאין מועיל חליפין במקום מסירה לומר שבמקום מסירת השטר יקנה לו את השטר בקנין חליפין, כי אין אותיות נקנות בחליפין. וכן כתב בח"י הרמב"ן (הנ"ל) דמטבע אין נעשה חליפין כיון שאין גופו ממון, והוא כמו אותיות שאין נקנות בחליפין, כיון שאין גופן ממון. וכן כתב בשו"ע חו"מ סי' ס"ו סעיף ד' דבמכירת שטרות אין מועיל קנין חליפין. וכן כתב הרמ"א סי' ר"ג סעיף א'.

והנה ברמ"א שם סעיף א' כתב בשם שו"ת תרומת הדשן סי' של"א דשטר שנכתב בו שהלוה משתעבד לכל המוציאו שטר זה, הרי הוא נקנה במסירה בלא כתיבה, וגם נקנה בחליפין.

אמנם בש"ך שם סק"י מקשה כמה קושיות על דברי הרמ"א, ואחד מקושיותיו שם (ד"ה ועוד) הוא שהרי בשו"ע שם סעיף ד' (הנ"ל) והרמ"א בס"י ר"ג (הנ"ל) כתבו דשטרות אין נקנין בחליפין במקום מסירה משום דשטר אין גופו ממון, והרי מטעם זה ראוי לומר גם בשטר שנשתעבד בו לכל מי שמוציאו דאפילו אם נאמר שהוא נקנה במסירה בלא כתיבת שטר, מכל מקום לא יהא נקנה בחליפין משום שאין חליפין קונה בדבר שאין גופו ממון.

השלמות והוספות

הקנתו נייר כשאר מטלטלין כדי שיתברר שמי שיוציא את הנייר הזה אליו נשתעבד מתחילה, ולכן כתב הרמ"א דשטר כזה נקנה בחליפין.

והנה בחידושי רבי דוד מעיר באמת במה שכתבו הראשונים דמה שאין דין חליפין במטבע משום ד'צורה עבידי דבטלה' היינו דמטעם זה אינו נחשב גופו ממון, ודינו כאותיות שאין נקנות בחליפין מפני שאין גופן ממון, דלכאורה אין זה תלוי במה דצורה עבידי דבטלה, שהרי אפילו אם לא עבידי דבטלה אין גופו ממון כיון שעיקרה של המטבע אינו מפני גוף הממון אלא מפני שהמלך מצווה ליתן דברים בעד המטבע שיש בה צורה, ואפילו אם לא עבידי דבטלה יחשב אין גופו ממון.

וכתב דאם היה הצורה של המטבע עומדת לעולם היה מטבע נחשב גופו ממון, כי כל דבר שהוא גופו ממון הוא רק מפני הסכמת בני אדם, כי מה שזהב ביוקר יותר מכסף הוא מצד הסכמת בני אדם, ואינו מצד העצם השתמשות בזהב שוה יותר מעצם השתמשות בכסף, אלא שכן הסכימו בני אדם ליתן בעד זהב יותר דמים מבעד כסף, ועם כל זה נחשבין גופו ממון, והכי נמי מטבע שהוסכם שבעד זה נותנין כך וכך, אם היה הצורה עומדת לעולם היה נחשב גופו ממון, אלא דכיון שאינה עומדת לעולם, נמצא דכל מי שלוקח מטבע אינו לוקח אותה מחמת שוויותה בעצם, אלא שלוקח אותה כדי להחליפה עם מטלטלין לפני שתבטל שוויותה, ולכן נחשב מטבע כמו אותיות השטר שכל מהותו הוא כדי לגבות בו את חובו, ואין זה נחשב גופו ממון.

הבדל בין מטבע ובין שטרות במה שהם נחשבים אין גופו ממון

- שבילי דוד -

א. אכן בספר שבילי דוד בחו"מ שם (אות ד') מיישב דעת הרמ"א ססובר דשטר שכתוב בו שמשעבד לכל מי שמוציאו נקנה בחליפין, אע"ג דמטבע אינו נקנה בחליפין משום דנחשב אין גופו ממון. וכתב דאע"ג שהראשונים מדמין מטבע שאינו נקנה בחליפין כמו אותיות שאין נקנה בחליפין משום דאין גופן ממון, מכל מקום יש הבדל ביניהם, כי מטבע היה ראוי להיחשב גופו ממון, שהרי שווי של המתכת שבמטבע הוא גופו ממון, אלא דלכן נחשב מטבע אין גופו ממון מפני דצורתא עבידי דבטלה, והיינו שבידו של המלך לבטל הצורה של המטבע ונתבטל עיקר שוויותה, ולכן נחשב מטבע אין גופו ממון. אכן מה ששטר אינו נקנה בחליפין משום דאינו גופו ממון, אינו מטעם דצורתא עבידי דבטלה, אלא עצם השטר נחשב אינו גופו ממון כי אין לו שוויות כלל מצד עצמו, ועל זה אמרו דכשם שאותיות אינן נקנות בחליפין משום שאין גופן ממון, הכי נמי מטבע אין נקנה בחליפין משום דאין גופן ממון, אע"ג דיש הבדל רב ביניהם, כי מה ששטר אינו גופו ממון הוא משום ששויותו של שטר הוא החוב שכתוב בשטר, ואין בזה גופו ממון כלל, אבל מטבע מה שאינו גופו ממון אע"ג ששוה מצד המתכות שבו, זה משום דאפשר ליבטל על ידי המלכות.

ומעתה, שטר שהלוה נשתעבד לכל מי שיוציאו, שפיר נקנה בחליפין, כי הקנתו שטר זה הוא כשאר הקנתו נייר בעלמא, שהרי על עצם החוב אין צריך הקנאה ממלוה ללוקח, שהרי מתחילה נשתעבד לכל מי שיוציאו, ואין צריך אלא